

Gyorgyovich Miklós – Regős Gábor

A családpolitikák társadalmi megítélése

1. Bevezetés

Európai szinten a demográfiai viszonyokat a gyermekvállalás idejének kitolódása, a termékenységi ráta alacsony szintje, a csökkenő születésszám és az elöregedés jellemzi. A negatív tendencia megfordítása érdekében a különböző (szociál)politikai eszközök jelenléte és fenntarthatóságának kérdése, valamint a bevándorlás különböző mértékű engedése jelentős hatással van az adott ország népességére és állampolgárainak jólétére is. A magyar kormány egyértelműen lefektette preferenciáit a kérdésben, így kétségtelenül jelentős volumenű családtámogatási rendszert eszközölt ki. A Századvég 2016 óta folyamatosan monitorozza ezen családpolitikai eszközök hatásait és azok magyar társadalmon belüli megítélését is. Az elmúlt egy évben az otthoneremtés mellett az örökbefogadás és az egyszülős családok helyzete is kiemelt figyelmet kapott, így ezek figyelemmel kísérése szintén a feladataink részét képezte. Tanulmányunkban a vonatkozó családpolitikai eszközökkel kapcsolatos társadalmi meglátások legjellemzőbb eredményeit sorakoztatjuk fel.

2. Európai véleményklíma

Napjainkig vita tárgya az Európai Unióban, hogy a népesedési problémákat elegendő-e kizárólag gyermekvállalást ösztönző intervenciókkal kezelni, vagy szükséges lehet valamilyen szintű bevándorlást is engedni, esetleg egyenesen ösztönözni. Ismeretes, hogy a magyar kormány jóval inkább az első megközelítést hangsúlyozza, ám tudvalevő, hogy határaink nekünk sem hermetikusan zártak, hanem a reguláris migráció számára továbbra is nyitottak. Érdekes látni, hogy 2019-ben a hazai teljes népesség 5,8 százalékát eleve olyanok tették ki, akik egyébként nem Magyaror-

szágon születtek.¹ Ugyanebben az évben pedig 3255-en kaptak magyar állampolgárságot is.² Illetve csak 2020-ban további 43 785 külföldi állampolgár vándorolt be Magyarországra.³ Nem véletlenül hozzuk párhuzamba ezt a két területet. Egyfelől egyértelmű, hogy a demográfiai problémákat európai szinten igen nehéz volna kizárólag a gyermekvállalás ösztönzésével megoldani, tekintve, hogy gazdaságilag generációk múlva térülnek meg a vonatkozó költségek (többek közt a mind több kisgyermek és a közben mind több idős miatt jelentősen nőne a munkakerő-kitetttség, azaz a dolgozókra jutó eltartottak száma), ezért érdemes egyfajta optimumra törekedni a termékenységnövekmény és a legális, reguláris migráció szabályozása között.⁴ Mindazonáltal összehasonlítás-képpen érdemes lehet részleteiben továbbgondolni a Lutz és Scherbov elsőre elnagyoltnak tűnő számításában rejlő lehetőséget, miszerint Európában a teljes termékenységi arány növekedése akár csak 0,1-gyel közel ekvivalens lenne azzal, mint ha 2050-ig évente 375 000 bevándorló érkezne.⁵ Mindehhez pedig látni kell azt is, hogy mind a magyarok, mind az európai népesség többé-kevésbé inkább a termékenységnövekményre helyezne nagyobb hangsúlyt.

Hogy ebben a kérdésben is tisztábban lássunk, a Századvég Konzorcium az Európa Projekt és előzménye, a Project 28 kutatássorozatok keretében 2016 óta végez felmérést Európa-szerte, országonként ezer-ezer fő megkérdezésével számos közéleti kérdésben. 2021-ben két, az előbbi dilemmát firtató kérdést tettünk fel az európai felnőtt lakosságnak. Először megkérdeztük, egyetértene-e vagy sem az állítással, miszerint a kérdezett országa „a belső erőforrásokra támaszkodjon, és a helyi családokat támogassa a bevándorlás helyett”. Az eredmények látszólag éles különbséget mutattak a volt szocialista európai országok, illetve a V4-csoport, valamint az alapító és 20. században csatlakozott országok között. Azaz a V4-országok esetén a válaszadók 78, a poszt szocialista területek népességének 81 százaléka értett egyet az állítással, míg az alapítók és

¹ OECD-adatbázis: Foreign-born population (Külföldön született népesség). <https://data.oecd.org/migration/foreign-born-population.htm#indicator-chart>

² KSH-adatbázis: A magyar állampolgárságot kapott személyek az előző állampolgárság országa szerint (2000-től). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wvn007b.html

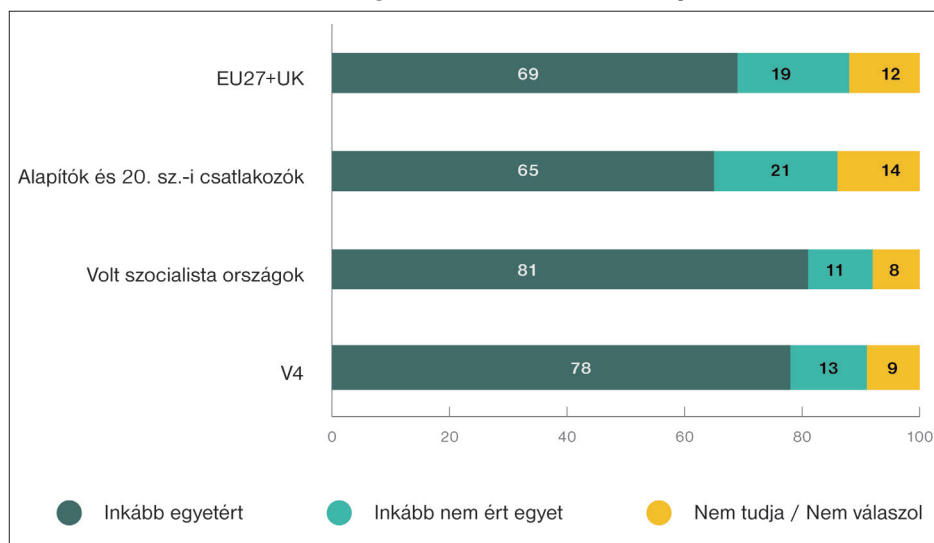
³ KSH-adatbázis: A bevándorló külföldi állampolgárok az állampolgárság országa szerint. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0028.html

⁴ A terület háttérutatottsága igen kiterjedt. Vö.: Lutz et al. 2019.

⁵ Lutz–Scherbov 2007.

a 20. századi csatlakozók körében ez az arány viszonylag kevesebb, bár így is közel kétharmadot jelentő 65 százalék. Az egyes országok közül az egyetértők aránya Magyarországon (91 százalék), Lettországon (90 százalék) és Bulgáriában (90 százalék) a legmagasabb. Az egyet nem értők aránya pedig Luxemburgban (44 százalék), Svédországban (30 százalék) és Írországon (28 százalék) a legjelentősebb.

1. ábra: Ön inkább egyetért vagy inkább nem ért egyet az alábbi állítással? „Az Ön országa a belső erőforrásokra támaszkodjon, és a helyi családokat támogassa a bevándorlás helyett.” (%)

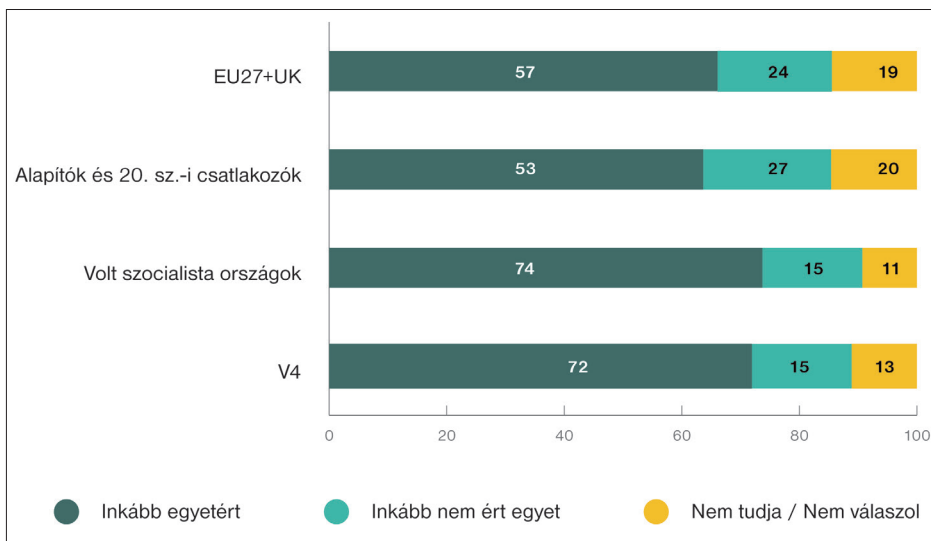

FORRÁS: SZÁZADVÉG, EURÓPA PROJEKT-ADATBÁZIS (2020)

A kérdést tovább cizellálva arról is megkérdeztük a válaszadókat, vajon egyetértenek-e vagy sem azzal, hogy „a népességcsökkenés problémáját nem bevándorlással, hanem a születendő gyermekek számának növelésével kell megoldani.” Nem meglepő módon az eredmények ismét rámutatnak e két országcsoport viszonylag jelentős véleményklímabeli eltérésére. Azaz a volt szocialista és V4-országokban az alapítókhoz és 20. századi csatlakozókhoz képest jóval nagyobb a konszenzus a kérdésben, és bár az előbbi csoportba tartozó országok népességének éppen több mint fele ért egyet a gondolattal, bő negyede vitatja, ötödük pedig meglepő módon nem tudott véleményt artikulálni a kérdésben. Az egyetértők aránya Magyarországon (89 százalék), Bulgáriában (88 százalék) és Lettországon (84 százalék) a legmagasabb. Az egyet nem értők hányada pedig az Egyesült

Királyságban (38 százalék), Írországban (40 százalék) és Svédországban (36 százalék) a legjelentősebb.

2. ábra: Ön inkább egyetért vagy inkább nem ért egyet az alábbi állítással? „A népességcsökkenés problémáját nem bevándorlással, hanem a születendő gyermekek számának növelésével kell megoldani.” (%)

FORRÁS: SZÁZADVÉG, EURÓPA PROJEKT-ADATBÁZIS (2020)

Látjuk tehát, hogy az európaiak többsége, a volt szocialista tömb túlnyomó hányada, kiváltképp Magyarország lakossága alapvetően a termékenységnövekedésben látná szívesebben a népesedési problémák megoldását, szemben a migrációval, ám jól látható az is, hogy e kettő ötvözete nem feltétlenül zárja ki egymást, ahogy a valóságban láthatjuk is, hogy a határaink sem zártak a külföldiek előtt, kiváltképp, ha a bevándorlás reguláris mederben zajlik.

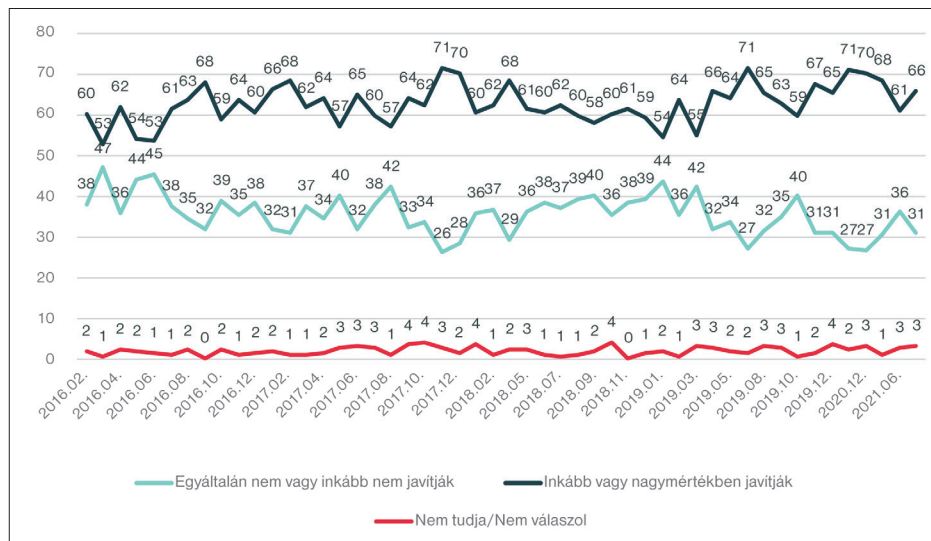
3. A magyar kormány családpolitikájának társadalmisága 2016-tól napjainkig

A magyar kormány lefektette, hogy elsősorban a családtámogatáson keresztül szeretne eredményeket elérni, amelynek érdekében számos ismert intézkedést hozott már. A családtámogatási intézkedések társadal-

mi megítélését már a csok első bevezetésétől kezdve, majd ezt követően 2019 decemberéig 46 hónapon át havi, onnantól napjainkig negyedévi rendszerességgel mértük föl. Ennek keretében egyfelől megvizsgáltuk általában a családtámogatási és általában az otthonteremtési intervenciók társadalmi megítélését, negyedévente pedig külön kérdésblokkban egyenként is kitértünk egyes lehetőségekre.

A *családtámogatási intézkedések* általános megítélése kapcsán az eredmények hónapról hónapra viszonylag erős hullámzást mutattak ebben az időszakban, ami olykor erősen korrelált is a médiában megjelenő bírálatok vagy épp sikerek gyakoriságával. Emellett a vonatkozó törvénytervezetek bejelentése és életbelépése kapcsán is megfigyelhetők voltak le-, illetve felívelő tendenciák. Összességében azonban kizárólag az adatfelvételi sorozat egy-egy szakaszán mértük az összesített pozitív vélemények 50-60 százalék közé történő „visszaesését”, és bár voltak hosszú csökkenő szakaszok is, általában 60 százalék feletti (átlagosan eddig 63 százalékos) elégedettséget mértünk. A két pozitív válaszkategória összesített eredményeire regressziós egyenest, illetve a vizsgált időszak során összességében egy gyenge felfelé történő elmozdulást állapíthattunk meg, átlagosan 0,11 százalékpontos emelkedéssel két mérés között.

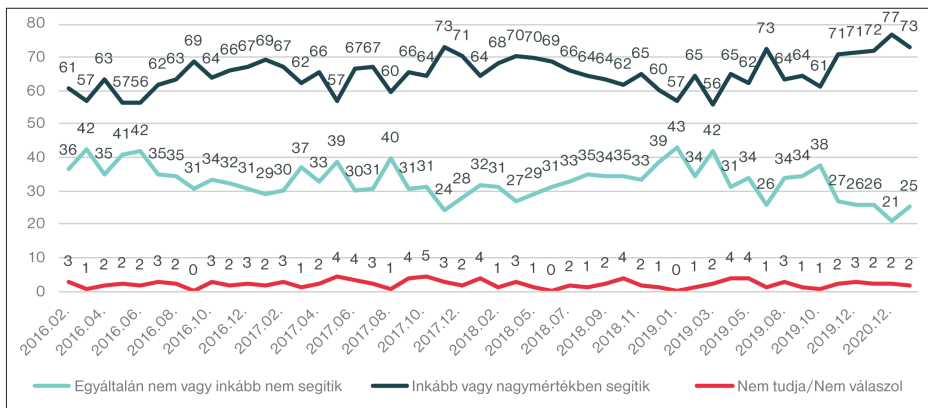
3. ábra: Ön szerint a kormány családtámogatási intézkedései a magyar családok helyzetét...?

FORRÁS: SZÁZADVÉG-ADATFELVÉTELEK 2016 ÉS 2021 KÖZÖTT

A családok otthonteremtését elősegítő intézkedések megítélését sokáig együtt mértük az előző kérdéssel, ám ebben a kérdésben a legutolsó adatunk csak ez év márciusi. Alapvetően a kérdésre kapott eredmények sokáig határozott együttjárást mutattak az előző kérdés tendenciáival, egy idő után azonban részint elváltak egymástól az eredmények (véltetően az emberek képzettársaiban is kezdtek különválni a családtámogatási és otthonteremtési lehetőségek), másfelől fontos látni azt is, hogy e kérdés kapcsán sosem mértük a két pozitív válaszlehetőség összesített eredményének 50 százalék alá csökkenését sem, tehát ha változó tendenciákkal is, de összességében ennél a kérdésnél egyértelműen és folyamatosan a magyar társadalom többségi támogatását látjuk a 2016-tól napjainkig tartó időszakban, amelyre főleg az elmúlt egy évben felvett eredményeink erősítettek rá különösképpen, hiszen jóval magasabb értéket látunk a két pozitív válaszlehetőség összesített eredményét tekintve, azaz általánosságban elmondható, hogy immár ötből közel négy magyar felnőtt érzi úgy, hogy az otthonteremtési program segíti a családokat. A mérések közti átlagos emelkedés ebben az esetben 0,13 százalékpont.

4. ábra: Ön szerint a kormány intézkedései a magyar családok otthonteremtését...?

FORRÁS: SZÁZADVÉG-ADATFELVÉTELEK 2016 ÉS 2019 KÖZÖTT, VALAMINT 2020 NOVEMBERÉBEN

3.1. Családalapítással, házasságkötéssel kapcsolatos vélemények

2016 februárjától napjainkig negyedévente tettünk fel kérdéseket a felnőtt népesség számára a családdal, a házassággal és a különböző szociális támogatásokkal, otthonteremtést elősegítő, immár egész konkrét intézkedésekkel kapcsolatban.

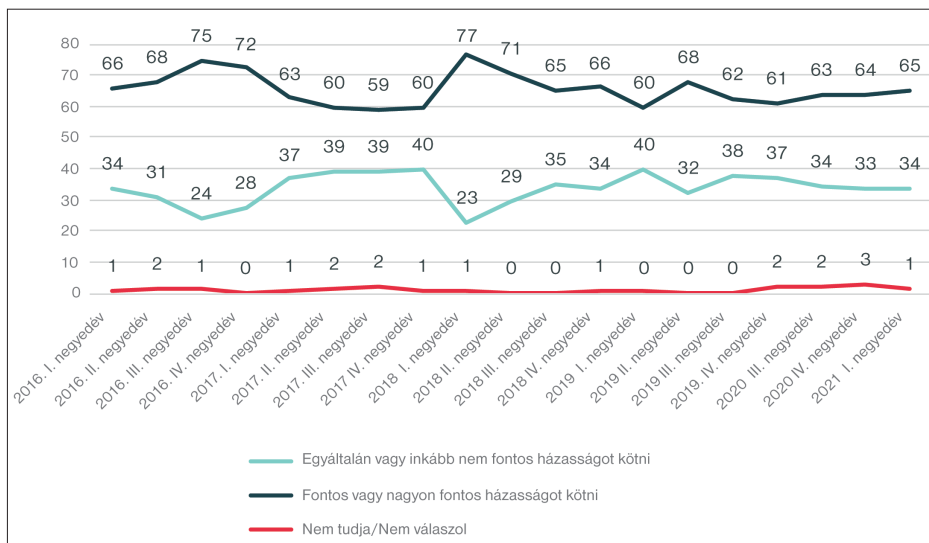
A vonatkozó időszakban eddig összesen 19 alkalommal kérdeztük meg a válaszadókat arról, vajon mennyire fontos az életükben a család. Az eredmények éveken keresztül kvázi azonos tendenciát mutattak, miszerint a magyarok közel mindegyike számára kritikusan fontos intézmény a család. A negyedéves szintű változások sok esetben csak hibahatáron belüliek voltak, és főleg a két pozitív, az „inkább fontos” és a „nagyon fontos” közti arányokban voltak megfigyelhetők viszonylagos, de egyáltalán nem számottevő eltérések. Az elmúlt közel öt év állandó megállapítása tehát, hogy a magyar felnőtt társadalom alapvetően erősen családcentrikus, függetlenül a származási családban megjelenő esetleges konfliktusoktól, magát a család intézményét lényegében minden magyarországi felnőtt fontosnak, leginkább nagyon fontosnak tartja. Ezt bizonyítja, hogy ebben az időszakban a társadalom megkérdezett tagjainak döntő többsége, legkevesebb 81, de akár 93 százaléka is notóriusan választotta a legpozitívabb értéket. Eredményeinket a már bemutatott 2020-as Európa Projekt-kutatásunk is alátámasztja, tekintve, hogy azonos kérdésünkre akkor a magyar felnőttek 90 százaléka adta a legpozitívabb választ, 8 százalék pedig az egy szinttel árnyaltabb lehetőséget választotta.⁶

A család mellett viszont a házasságkötés fontosságának megítélése mindig is erős amplitúdókat mutatott, trendszerűség pedig lényegében nem volt kimutatható a kapott adatokból. Pontosabban egy érdekes, de nehezen magyarázható éves időszakokat felölelő tendencia tűnik ki. Eszerint 2016-ban lényegében folyamatosan nőtt a házasságot fontosnak megítélők tábora a társadalom kétharmadáról a háromnegyedéig, majd év végéig stagnálás volt regisztrálható. Ezt követően 2017-ben hirtelen mélyen, kb. 10 százalékponttal esett a házasságot fontosnak tekintők tábora, eleinte 63, majd tartósan 61-60 százalékra. Az év leteltével, 2018 elején egy kimagasló ugrásnak lehattünk tanúi, és minden addiginál magasabb arányát mértük azoknak, akik szerint inkább vagy nagyon fontos dolog a házasságkötés. Innen aztán az év folyamán egy, a következő év elejéig tartó lassú csökkenést figyelhattunk meg a már egyszer tapasztalt 60 százalékos arányig. 2019-ben egy egyszeri 68 százalékos „kiugró” értéket mértünk, de a III. és IV. negyedévben is 62-61 százalékát látjuk azoknak, akik fontosnak tartották a házasságot. Az azóta eltelt időszakban pedig az adatok egy gyenge, de összességében határozott felfelé kúszását láthatjuk újra. Az eredményekben megfigyelhető kiugró amplitúdók ellenére összességében tehát leginkább egy stagnálásnak lehattunk tanúi

⁶ Európa Projek-adatbázis (2020).

ebben a kérdésben. Az aktuális értékeket pedig könnyen növelheti vagy épp csökkentheti egy-egy – jelen felmérésből nehezen kimutatható – társadalmi, politikai kommunikációban is megjelenő impulzus.

5. ábra: A házasságkötés fontosságának megítélése

FORRÁS: SZÁZADVÉG-ADATFELVÉTELEK 2016 ÉS 2021 KÖZÖTT

2020 novemberében a kvantitatív adatok mellett fókuszcsoportokkal⁷ is szeretnénk volna árnyaltabbá tenni a kérdőíves eljárás során szerzett eredményeket. Ennek kapcsán a négy hatfős, másfél órás beszélgetések során a családalapítás, gyermekvállalás, otthonteremtés témaköreire, illetve a vonatkozó támogatások véleményezésére tértünk ki.

A családalapítás kapcsán általános narratívaként merült fel a várakozás, felkészülés tudatosan vállalt vagy kényszerű szükségessége. Sokan úgy érzik, a pályakezdők anyagilag még nem állnak jól, nulláról kezdik, és mintegy tízéves folyamat is lehet a munkahelyi beilleszkedés, helytállás, karrier megalapozása, majd idővel egy ingatlan vásárlása (mint ami a magyarok számára közismerten kritikus fontosságú), végül pedig a gyermekvállalás. Többen jelezték azt is, hogy bár a szülei tudtak volna segíteni a gyermeknevelésben, ha korábban vállaltak volna gyermeket, de

⁷ A csoportokon egyenként 6-6 fő vett részt, akik nem, életkor, iskolai végzettség és családi állapot szerint heterogén palettát fedtek le.

ez a szempont elmondásuk szerint nem volt mérvadó a döntésben. Általánosabb megközelítés, hogy inkább az egzisztenciális alapok meglétére fókuszálnak, annak ellenére, hogy a gyermekes résztvevők azért jelezték, a szülők részéről (amennyiben még éltek) többnyire mind kaptak valamilyen szintű segítséget. A családalapítási döntésben fontos szempontként jelenik meg még a csoportokon, hogy alapvetően kivétel nélkül a kétkezes háztartásmodell képe lebeg mindenki előtt, azzal a kitételrel, hogy a nőknek legyen lehetőségük valamilyen formában csökkentett, esetleg rugalmasabb munkaidejű munkavégzésre, míg az apák esetében a fix, hosszú távon tervezhető, teljes állás volna optimális.

A gyerekvállalás kapcsán többen elmondják, hogy alapvetően a harmincas években merül fel a gyermekvállalás gondolata. Itt különösen kritikus pont többek, főleg a hölgyek szemében az első baba érkezése, ami a korábbi életforma lezárását jelenti. Előtte a saját karrier építése volt a fókuszban, és ezenkívül még az utazást hozzák fel, amely az előbbivel együtt némileg megakad ennél a pontnál. Többeknél is szempont, hogy meglegyen a kellő egzisztenciális háttér, amit általában a harmincas évek közepére tudnak elérni az átlagemberek. A gyermekek számát tekintve többek körében felmerült, hogy nem akarnak két gyereknél többet vállalni. Ennek hátterében az a felfogás áll, hogy ennél több gyermek már komolyan veszélyezteti a házasok magánéletét a többletenergia okán, amelynek veszélye lehet később akár a válás is. Ellenérv nem igazán született a résztvevőkben.

A családalapítás, gyermekvállalás akadályozó tényezőjeként számos pont felmerült a 24 résztvevő körében. Kezdve az objektívebb problémákkal, mint az egészségügyi gondok (meddőség), gazdasági, munkaerőpiaci helyzet, ami főleg a fiatalok esetében lehet kritikus, kiváltképp, ha először saját ingatlant kívánnak szerezni, ami a felsőoktatás expanziója, illetve a gyakorlat megszerzésének és a biztos megélhetési pályára kerülés kitolódó ideje miatt még nehezebbé válik. Ugyanakkor másoknak is probléma lehet a saját ingatlan hiánya, amihez kapcsolódik, hogy kisgyermekkel egyes helyeken vagy szegényebb rétegeknek akár nagyon nehéz is lehet kiadó ingatlant találni, tekintve, hogy számukra nem szívesen adnak ki lakást. Megfontolandó narratívaként merül még fel, hogy az elmara-dottabb régiók lakói esetében a családalapítást az elköltözési szándék is befolyásolja, többen csak ezek után szeretnének belevágni. Végül pedig felmerül, hogy az ingatlanárak kritikus emelkedése okán az albérletek is megfizethetlenné váltak sok fiatal számára, akik így a munkahelyeknek helyt adó nagyobb városokban csak nehezebben tudnak fix és biztos lakhatást biztosítani maguknak. A szubjektív okok között az idősebbek

sztereotipikus meglátása, hogy egyre kisebb az elhatározás ezen a területen a fiatalok körében. Konkrétabb meglátás azonban, hogy többen úgy érzik, a családról szóló közéleti diskurzusban alapvetően kompletten a nők feladataként értelmeződik a gyereknevelés, így hiányolják az apák nagyobb mértékű bevonásának való jelentőségtulajdonítást. A felmerült ötletek között elhangzik többek közt a hosszabb apaszabadság, az anya munkába visszajutásának támogatása (benne az atipikus foglalkoztatás), illetve az apák segítése abban, hogy a gyermek első éveiben jobban részt tudjanak venni a család életében. Ezek teljesülése esetén úgy érzik a résztvevők, talán több gyermeket is vállalnának Magyarországon.

A lakásvásárlás kapcsán a résztvevők érzékelik azt a bázisszemléletet, miszerint a magyarok mindenképpen ragaszkodnak a saját ingatlan gondolatához, ugyanakkor látják azt a nyugati trendet is, hogy a munkahelyi lehetőségeket követve mobilabbak az emberek. Ennek objektív háttér-okaként a bérlakásrendszer hiányát narrálják, és úgy érzik, ha volnának olyan vállalkozások, amelyek bérleményeket biztosítanak akár országos szinten is, és jó kondíciókkal, gyermekek esetén akár az állam támogatásával, hosszú távra lehetne szerződni, akkor talán idővel az albérletet sem éreznék bizonytalan lehetőségnek a magyarok. Másfelől viszont belátják azt is, hogy napjaink törlesztőrészelei, főleg gyermekesek esetében, akik igénybe vehetik a vonatkozó támogatásokat – adott esetben akár jó értelemben is – vetekedhetnek az albérletárakkal, így akár már csak emiatt is többen választják a saját ingatlan vásárlását és hozzá a hitelfelvételt.

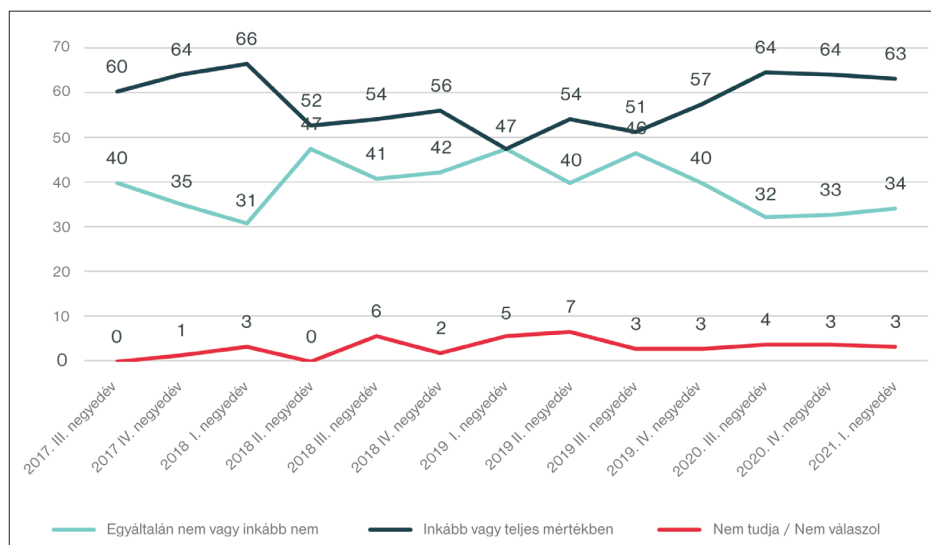
3.2. Különböző szociális támogatások ismertsége és az egyes otthonteremtést segítő intézkedések társadalmi támogatottsága

A családi adókedvezmény társadalmi ismertsége mindig is, már a bejelentés utáni első mérés alkalmával ismertnek volt tekinthető, hiszen tizből közel kilenc fő már akkor hallott róla. Az ismertség illetően magas mi-volta minimális turbulenciák kivételével mindig is tartotta legalább ezt a szintet, akár 94 százalékos magasságig is eljutott a 2016-os évtől történő negyedéves mérések során. Olyan mértékű ez az arány, hogy lényegében felesleges, illetve nem is nagyon lehetséges komolyabb eltéréseket megfigyelni, ha különböző szociodemográfiai rétegek szempontjából vizsgáljuk meg a kérdést, majdhogynem minden csoport jól ismeri az intézkedést, és legalább névről hallott már róla.

E témakörhöz kapcsolódóan 2017 szeptemberétől rákérdeztünk a családi adókedvezmény vélt demográfiai hatására is, azaz vajon mennyire segíti majd elő, hogy több gyermek szülessen az országban. Azok aránya, akik

össességében inkább vagy teljes mértékben azon a véleményen vannak, hogy az adókedvezménynek lesz demográfiai hatása, 2016-tól lényegében negyedévről negyedévre erős, több esetben szignifikáns attitűdbeli eltérést mutatott. A kezdeti 60 százalékos arány hamar kétharmadra csúszott fel, ezt követően azonban két éven át a 47-57 százalékos tartományban mozgott a két érték együttes hányada. 2019-ben véget ért az első felmérésorozat, amelyet 2020 III. negyedévében folytattunk. Ekkor és innentől kezdve 2021 márciusáig azonban újra úgy tapasztaltuk, hogy 60 százalék feletti azok hányada, akik úgy vélik, az intézkedés meghozza elvárt gyümölcsét, és a családi adókedvezmény elősegíti a több gyermek vállalását hazánkban.

6. ábra: Ön szerint a családi adókedvezmény mennyire segíti elő, hogy több gyermek szülessen Magyarországon?

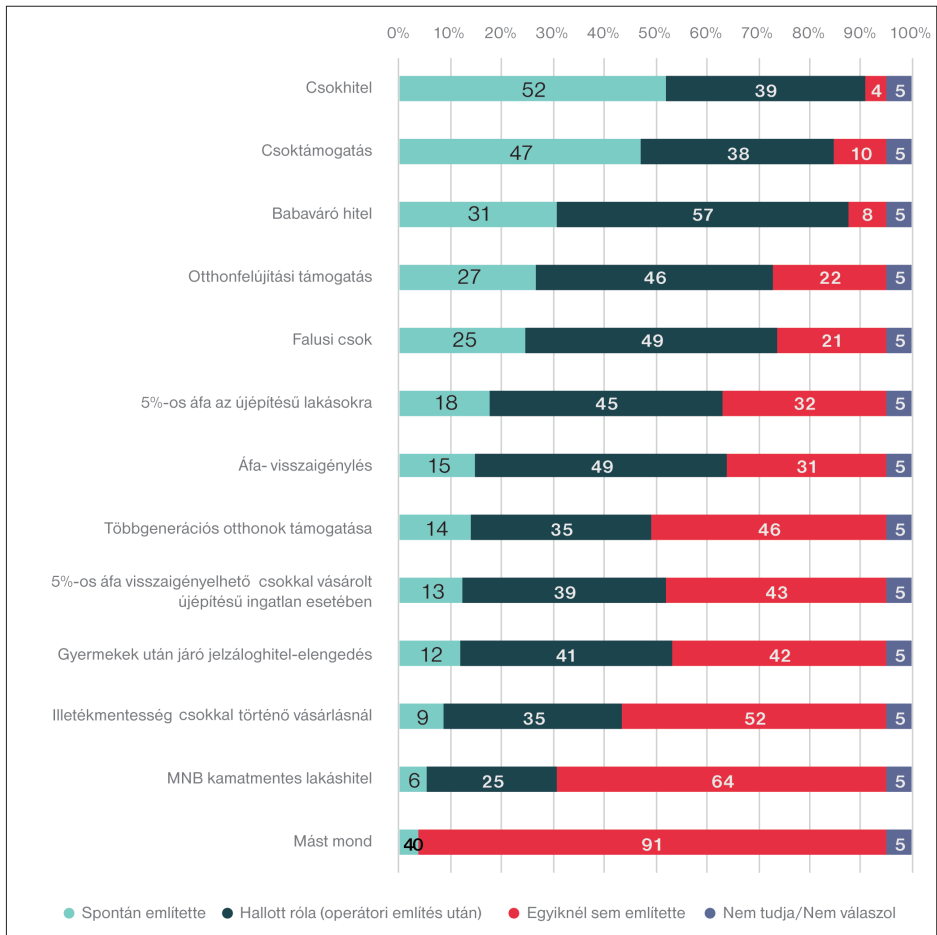

FORRÁS: SZÁZADVÉG-ADATFELVÉTELEK 2016 ÉS 2021 KÖZÖTT

A kormány otthonteremtési intézkedéseinek ismertsége lényegében megkérdőjelezhetetlen volt már rögtön a bejelentést követő első negyedéves mérésnél is, és onnantól kezdve folyamatosan bőven 90 százalék fölötti értékeket kaptunk 2021 I. negyedévéig. 2020 novemberében külön, részletesen is rákérdeztünk a támogatás egyes elemeire. Egyfelől várható módon a csokhitel és -támogatás örvend a legnagyobb ismertségnek, amit a spontán említések magas száma is jól mutat. Ezeket még relatíve magas ismertséggel követik a népszerűbb és a médiában is gyakrabban emlegetett támogatási lehetőségek. Másfelől viszont a csokkal történő vásárlás

illetékmentessége, illetve az MNB kamatmentes lakáshitele kevésbé ismert, a kérdezetteknek csak kevesebb mint fele említette meg spontán, vagy húzta alá operátori említés után. Nem meglepő ugyanakkor, hogy azok, akik úgy reagáltak, hogy jogosultak a támogatásra, általánosságban nagyobb arányban ismerték a támogatásokat. Érdekesség, hogy ez nem minden esetben van így, az áfa-visszaigénylést, a gyermekek után járó jelzáloghitel-elengedést, a többgenerációs otthonok támogatását, a csokkal történő vásárlásnál való illetékmentességet szignifikánsan, de nem számottevően kisebb hányaduk tudta megemlíteni.

7. ábra: A családi otthonteremtési program mely elemeiről hallott már a következők közül? (%)

FORRÁS: SZÁZADVÉG-ADATFELVÉTEL 2020 NOVEMBERÉBEN

A 2020. novemberi fókuszcsoporthoz résztvevők a Családi Otthonteremtési Programból az előbbi ábrán látottakhoz részint hasonlóan saját kútforrásból az áfa-visszatérítést, a babaváró hitelt, a kedvezményes hitelt, a csokot és a falusi csokot tudták megemlíteni. Ekkoriban a 2021-es újításokról még csak kevesen hallottak konkrétumokat, hiszen még nem kerültek bevezetésre. Mindenki egyetértett abban, hogy a program jó kezdeményezés, szükség van rá, és alapvetően jó irányba fejlesztik a programot. Emellé kiegészítő javaslatként előterjesztenék még a munkahelyek stabilitását, a bérharmozációt (nyugati fizetésekkel való összehasonlítás, illetve érzékelnek egyfajta, Kelet- és Nyugat-Magyarország közti szignifikáns bérkülönbséget is), a bölcsődei és óvodai férőhelybővítést. Páran pedig több környezetvédelmi elemet ültetnének be a támogatásba. Végül felmerül egy olyan családos előtakarékosági javaslat, amely rövid távon, a születő gyermek miatt a munkából kieső szülő keresethiányát volna hivatott kompenzálni.

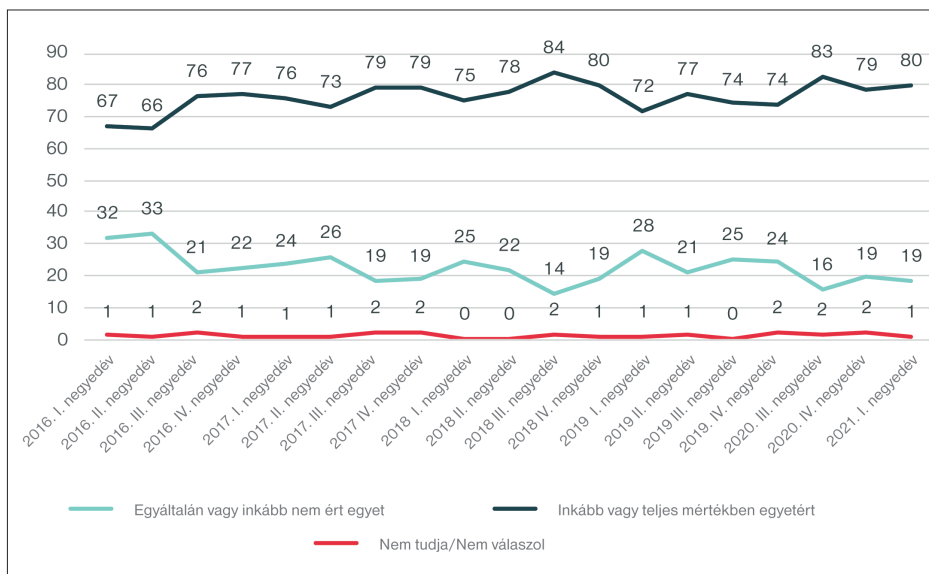
2021 márciusában ismét négy fókuszcsoporthoz⁸ kérdeztük az embereket a programról. Egyfelől a program ismertsége továbbra is töretlen volt, spontán említésre már több elem megnevezésre került (a novemberieken túl az 5%-os áfa az újépítésű lakásokra, a gyermekek után járó jelzáloghitel-elengedés és a többgenerációs otthonok támogatása). Másfelől sokan hozzátették, hogy a korábbiakhoz képest a jelenleg érvényben lévő program immár sokkal átfogóbb, a lehetőségek tárháza és az elérhető összegek is nagyobbak. Általános volt az a vélekedés is, hogy a program előnyeit az önrésszel vagy akár már saját ingatlannal rendelkezők tudják leginkább kihasználni, viszont a szerényebb háttérűek, vagy akár „nulláról indulók” némileg kevésbé. Mindazonáltal a program pozitívumaként merült még fel a rugalmassága is, hiszen egyes támogatási formákat önerőként is fel lehet használni. Javaslatok ezen csoportokon is elhangzottak. Ezek némileg összezsengtek a novemberi említésekkel, de új igényként egyfelől felmerült a vonatkozó adminisztrációs terhek minimálisra csökkentése, valamint – amire azóta a kormány is reagált – a felújítást végzők és az alapanyag túlárazásának szabályozása.

Visszatérve korábbi kvantitatív felmérésünkre, bár a kormány otthonteremtést, lakásvásárlást, lakásépítést támogató intézkedései mindig is jól ismertek voltak, a csok megítélése viszonylag hektikus képet mutatott,

⁸ A csoportokon részt vettek kiválasztási szempontja az volt, hogy már mind igénybe vették az otthonteremtési támogatások valamelyik formáját, vagy egy éven belül tervezik ezt megtenni. Ezenfelül a csoport nem, korcsoport, iskolai végzettség szempontjából heterogén volt.

amit jelentősen befolyásolt a válaszadók pártpreferenciája, illetve vélhetően a politikai véleményklíma aktuális alakulása is a közbeszédben, kiváltképp a lehetőség megjelenésekor, 2016 elején mértünk relatíve alacsony értékeket, mindenesetre általánosságban elmondható, hogy e kérdéskör felmérésének 2016. eleji kezdete óta még így is legkevesebb a felnőtt társadalom kétharmada értett egyet inkább vagy teljes mértékben az új ingatlan vásárlása esetén adható tízmillió forintos támogatás bevezetésével. Az egyetértők aránya akár a 84 százalékot is elérte a felmérés eddigi bő öt éve alatt, átlagosan pedig 76 százalékot mértünk.

**8. ábra: Mennyire ért Ön egyet az alábbi intézkedéssel?
– Három gyermek vállalása esetén 10 millió Ft-os támogatás új lakások vásárlására vagy építésére**

FORRÁS: SZÁZADVÉG-ADATFELVÉTELEK 2016 ÉS 2019 KÖZÖTT

A sokkal elérhető 15 millió forintos kedvezményes hitel elfogadottsága némileg gyengébb, a felmérés eddigi 19 alkalmát összesítve átlagosan 71 százalék volt azok aránya, akik inkább vagy teljes mértékben egyetértenek a hitellehetőséggel. Legkevesebb 61 százalék, de 2017 III. negyedévében, illetve 2020 ősztől folyamatosan 77-78 százalék volt ide sorolható. Az e kérdéssel kapcsolatos pozitív attitűdökben is összességében egy gyengén kimutatható, de felfelé ívelő, mérésről mérésre átlagosan 0,5 százalékpontos növekményt regisztráltunk.

Végül a lakásépítés áfájának 27-ről 5 százalékra csökkentéséről szintén elmondható, hogy 2016 első negyedéves mérésétől kezdve megingathatatlan elfogadottságot élvezett az intézkedés. Legkevesebb 82, de akár 93 százalék is egyetértett a csomag bevezetésével, átlagosan pedig 88 százalék. Ez esetben is főleg mindösszesen az „inkább egyetért” és a „teljes mértékben egyetért” válaszlehetőségek arányában figyelhető meg eltérés.

2020 novemberében további kérdésekkel egészítettük ki kérdéseinket a témában. Egyfelől fontos látni, hogy a felnőtt népességnek még közel fele, 48 százaléka tervezi biztosan, 19 százaléka pedig „talán” igénybe venni az otthonteremtési kedvezmény legalább egyik elemét. Érdekesség azonban, hogy az igennel válaszolók egyáltalán nincsenek szignifikáns többségben a fiatalok körében, hanem a 18–29 évesek lényegében éppen olyan arányban (49 százalék) kívánnak élni a lehetőséggel, mint a 30–39, 40–49, 50–59 évesek (48–50 százalék). Iskolai végzettség szerint azonban a mind magasabban képzettek azok, akik inkább igénybe vennék, azaz míg az általános iskolai képzettségűek 39, a diplomások 54 százaléka tervezi a lépést. Településtípus tekintetében inkább a vidéken élőket érdekli a lehetőség: a kisebb városok és falvak lakóinak 52, 49 százalékát érdekli a lehetőség, míg a fővárosi és megyeszékhelyeken élő lakosságnak mindössze 40 és 43 százaléka válaszolt igennel.

Végül pedig mondhatni, kritikus kérdés, hogy vajon mindezek hatására vállalnák-e a vágyott, de meg nem született gyermekeket az érintettek? 2020 novemberében a teljes lakossági minta 17 százaléka válaszolt „teljes mértékben” vagy „inkább igennel”, ami mintegy 1,4 millió felnőttet jelent. A 18–29 évesek körében azonban ezek aránya jóval nagyobb, 29 százalék. Természetesen nem biztos, hogy végül minden válaszadó hajlandó megvalósítani mindezt, azonban ha csak a felük valóban vállal akár csak egy gyermekkel többet, már jelentős létszámnövekményről lehet szó. Érdekes azonban a támogatásokhoz kapcsolható társadalmi percepció, hiszen arra a kérdésre, vajon elképzelhető-e, hogy a támogatások hatására mások több gyermeket vállaljanak, immár 23 százalék válaszolt „teljes mértékben igennel”, további 46 százalék pedig „inkább igennel”.

4. Az elmúlt időszak családpolitikájának hatásai gazdasági, demográfiai és szociális adatok tükrében

A családtámogatások gazdasági hatásainak összefoglaló elemzése kapcsán érdemes kitérni arra, hogy a Magyarországon élők mekkora részét érinthetik a fenti támogatások, azaz hogyan alakul a gyermekes és gyermek nélküli háztartások, illetve az ezekben élők száma.

A 9,6 milliós népességnek 2019-ben 48,1 százaléka élt gyermekes háztartásban. Ez akkor 4,6 millió főt jelentett. Legnagyobb részük, 1,3 millió fő olyan háztartásban élt, amelyet két felnőtt és két gyermek alkotott. Ezt követték a két felnőttből és egy gyermektől álló háztartások, az ő létszámuk 1,2 millió fő volt.

1. táblázat: Az egyes háztartástípusok, illetve az azokban élők száma 2019-ben

Megnevezés	Gyermekes háztartások egy felnőtt egy vagy több gyermekkel	Gyermekes háztartások két felnőtt egy gyermekkel	Gyermekes háztartások két felnőtt két gyermekkel	Gyermekes háztartások két felnőtt három és több gyermekkel	Gyermekes háztartások egyéb	Gyermekes háztartások összesen	Gyermek nélküli háztartások összesen
Háztartások felszorozott száma	143 745	412 918	317 652	120 910	215 045	1 210 270	2 909 741
Személyek felszorozott száma	358 050	1 238 754	1 270 608	649 131	1 098 519	4 615 062	4 963 712
Háztartások átlagos taglétszáma	2,5	3,0	4,0	5,4	5,1	3,8	1,7

FORRÁS: KSH

A kormányzat a költségvetési törvényben az elmúlt években immár külön részben gyűjtötte össze a családpolitikai célú kiadásokat és kedvezményeket. Így történt a 2022-es költségvetés⁹ tervezésében is, amelyben a családpolitikai célú kiadások, illetve kedvezmények becsült értéke 2778 milliárd forint. Ez az összeg ugyanakkor számos tételt magában foglal az óvodai ellátástól a nők kedvezményes nyugdíjba vonulásán át a 25 éven aluliak személyijövedelemadó-mentességéig. Ezek közül számos tétel várható értéke meghaladja az 50 milliárd forintot:

- a települési önkormányzatok egyes köznevelési feladatainak támogatása (óvodák) – 216,8 milliárd forint
- a települési önkormányzatok gyermekétkeztetési célú feladatainak támogatása – 87,2 milliárd forint
- családi pótlék – 307,6 milliárd forint

⁹ Parlament.hu adatbázis: Családpolitikai célú kiadások, kedvezmények a 2022. évi központi költségvetésben.

- gyermekgondozást segítő ellátás – 59,2 milliárd forint
- babaváró támogatások – 91,4 milliárd forint.
- lakástámogatások – 381,8 milliárd forint
- nők korhatár alatti nyugellátása – 332,0 milliárd forint
- csecsemőgondozási díj – 127,8 milliárd forint
- gyermekgondozási díj és örökbefogadói díj – 266,7 milliárd forint
- személyi jövedelemadó: családi adóalap-kedvezmény és első házások kedvezménye – 315,6 milliárd forint
- 25 év alattiak személyi jövedelemadómentessége – 140,0 milliárd forint.

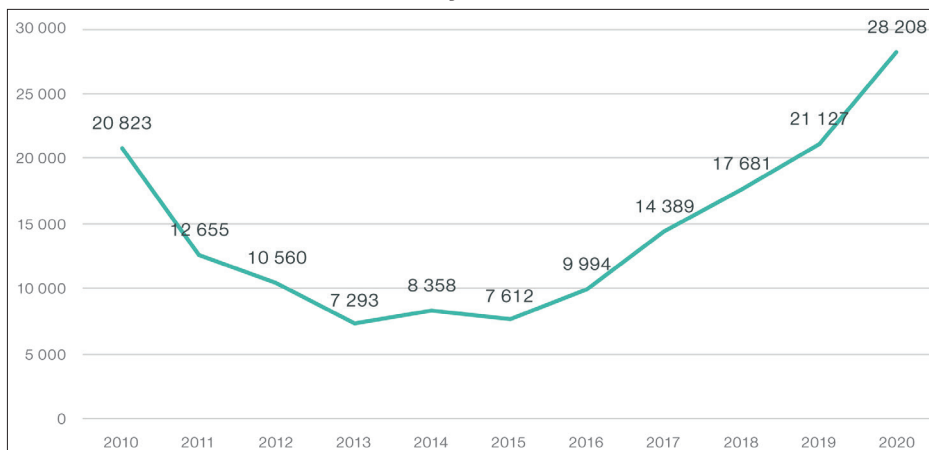
Látható tehát, hogy a családtámogatások fő pillérei a költségvetésben a következő csoportokba oszthatók:

- személyijövedelemadó-kedvezmények,
- lakástámogatások,
- pénzbeli ellátások (például családi pótlék, gyermekgondozási és csecsemőgondozási díjak),
- köznevelési feladatok, gyermekétkeztetés támogatása,
- korhatár alatti nyugellátások.

A támogatásokon belül érdemes néhány friss adatot bemutatni a lakástámogatásokkal kapcsolatban külön is. 2021. augusztusáig a kormányzat tájékoztatása szerint a családi otthonteremtési kedvezmény 184 ezer családot segített, amely mintegy 400 milliárd forintot jelent. 2021-től a kormányzat emellé új támogatási konstrukciót is bevezetett: a kormány által garantált kedvezményes otthonfelújítási kölcsön keretében legfeljebb hatmillió forintos, maximum tízéves futamidejű és háromszázalékos kamatú hitel vehető fel. Ezzel a lehetőséggel eddig ötezer család élt 24 milliárd forint értékben. Ehhez kapcsolódik az otthonfelújítási támogatás, mely szintén 2021-től vehető igénybe. Ezt eddig 25 ezer család igényelte, és cikkünk megírásáig szintén 24 milliárd forint értékben történt meg a folyósítás.

A csok, illetve a kedvezményes lakásáfa bevezetése érdemi fordulatot tudott előidézni az új lakások piacán. A 2008–2009-es válság után az épülő új lakások száma drasztikusan visszaesett a romló jövedelmi helyzet, illetve a korábbi túlzott eladósodás és devizahitel-problémák miatt. Míg 2004–2005-ben az épülő új lakások száma meghaladta a 40 ezret, addig ez a szám 2013-ra 7300-ra csökkent. A csok bevezetésével, illetve a kedvezményes áfakulccsal sikerült e területen fordulatot elérni, és 2020-ban már több mint 20 ezer új lakás épült Magyarországon.

9. ábra: Az új lakások száma

FORRÁS: KSH-ADATBÁZIS: AZ ÉPÍTETT LAKÁSOK ÉVKEZDETTŐL KUMULÁLT ADATAI MEGYE ÉS RÉGIÓ SZERINT

A családtámogatások erősítése az elmúlt időszak gazdaságpolitikájának egyik sarokköve volt. Ennek nyomán a gyermeket nevelők jövedelmi helyzete javult, illetve új lendületet kaptak a lakásépítések is.

5. Összegzésképp: a támogatások népszerűsége és demográfiai folyamatokra tett hatása

Láthattuk tehát, hogy a születések számának növelése hazánkban és a környező országokban különösen preferált a bevándorlattal szembeállítva. Emellett pedig néhány országot leszámítva még az EU alapító és korábban csatlakozott országaiban élők többsége is a család létszámának emelését részesítené előnyben. Nem meglepő ez annak fényében sem, hogy a család fontossága a magyar emberek számára a legkiemelkedőbb Európa-szerte, néhány százalékpontot leszámítva közel százszázalékos, mindazonáltal európai kutatásunk rávilágított, hogy lényegében minden országban ötven százalék feletti azok aránya, akiknek szintén fontos valamilyen szinten a család intézménye. Hazánk, felismerve ezt a tendenciát, kimagasló mértékben kezdte el támogatni a családtervezésen gondolkodókat és értelemszerűen azokat, akik ténylegesen is mind több gyermeket vállalnak. Ennek egyik sarokköve a gyermekek után járó támogatások, azokon belül is az otthonteremtéshez nyújtott segítségadás. A családtámogatási és otthonteremtési támogatások népszerűsége már kezdetben kimagasló volt abban az

értelemben, hogy a bejelentések kezdetekor a hazai felnőtt lakosság több mint fele szimpatizált a vonatkozó intézkedésekkel. Igaz, a pozitív attitűddel bírók aránya hónapról hónapra akár jelentősen is ingadozott, ám sosem esett ötven százalék alá, sőt az első években akár a kétharmadot, később egyszer-egyszer akár a népesség háromnegyedét is kitette az inkább vagy teljes mértékben elégedettek hányada. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy míg az előbbi értékek főleg a támogatásokkal való általános elégedettséget mutatják be, a konkrét intézkedések megítélése még ennél is pozitívabbnak bizonyul az eddigi mérések alapján.

Fontos indikátor azonban, vajon a támogatások és azok vitathatatlan népszerűsége valóban magával hozza-e a várt hatásokat, tipikusan a magasabb születésszámot. Emberi léptékkal mérve azt mondhatjuk, hogy az első családsegítő és otthonderemtést támogató intézkedések óta már hosszú idő telt el, azonban egy több évtizedes trenden fordítani kívánó, komolyabb demográfiai átalakuláshoz a leghatékonyabb beavatkozások mellett is akár emberöltőkre lehet szükség. Ennek fényében tehát akár ígéretes kezdésnek is tekinthetjük önmagában azt a tényt, hogy míg 2011-ben az utóbbi bő hetven év legrosszabb teljes termékenységi arányszámának (TTA) lehettünk tanúi (1,23), addig napjainkra immár 1,56 élve születés jut a termékeny korú nőkre, és így lassan, de biztosan megelőztük az európai uniós átlagot (1,55) is. Azonban, ha a cél a reprodukciós szint elérése,¹⁰ látni kell azt is, hogy ebben az ütemben a 2,1-es gyermekszám megközelítése is időbe kerülhet. Másfelől fontos látni azt is, hogy bár a TTA 2011 óta ugyan évről évre növekedett vagy legfeljebb stagnált, az élve születések számában tapasztalhattunk visszaeséseket is, ami azzal magyarázható leginkább, hogy átlagosan valóban több gyermeket vállalnak a 15–49 éves hölgyek, ám társadalmon belüli számosságuk csökkenőben van, így előfordul, hogy egy-egy évben valóban kevesebb gyermek született, mint az azt megelőzőben. Mégis, a vissza-visszaesések ellenére is bizakodásra ad okot, hogy a 2011-es 88 ezer születésszám után 2020-ban immár 92,3 ezer kisgyermek jött a világra, ami 4,8 százalékos növekményt jelent a két időpont között, ám időközben egy-egy évben akár 93-95 ezres értéket is elértek az édesanyák. Mégis érdemes nagyobb figyelmet szentelni az általános növekedés ellenére megfigyelhető egy-egy visszaesésnek. Az Állami Számvevőszék 2021-es jelentése¹¹ is felhívja a figyelmet

¹⁰ Legalább a reprodukciós szint eléréséhez magyar viszonylatban 2,07-2,1-es értékre volna szükség.

¹¹ Állami Számvevőszék 2021: Elemzés – családpolitika. https://www.asz.hu/storage/files/files/elemzesek/2021/csaladpolitika_20210126.pdf?ctid=1307

arra, hogy egy-egy új támogatási forma után valóban kitapintható a következő évi adatokból a szignifikánsan magasabb születésszám,¹² az ezt követő években azonban, mikor nem jelentettek be újabb csomagot, kisebb visszaesések következtek be, és a korábbi trendek rajzolódtak ki a születésszám-ban. Emögött – a szülőképes korú nők számának csökkenése mellett – a támogatáspolitikai viszonylag rövidebb távú hatékonysága, illetve a társadalom általi megszokottsága is gyanítható, amelynek, olybá tűnik, csak egy-egy újabb csomag bejelentése ad ismét lendületet, egyelőre.

Hibát követünk el azonban, ha az intézkedéscsomagok pozitív hatásait egyetlen indikátortól, a születésszám azonnali és tartós emelkedésétől várjuk. Bár az életadásnak nem feltétele a házasság, megkerülhetetlen tény, hogy maga a házasságkötés ténye határozottan és szignifikánsan több gyermek vállalását prognosztizálja egy pár részéről. 2019-ben a (statistikai értelemben véve) szülőképes koruk, azaz 49. életévük végére ért nők körében azok, akik házasságban voltak, átlagosan 2,03, míg a nem házasok átlagosan 1,5 gyermeket hoztak világra.¹³ Állíthatjuk tehát, hogy a mind magasabb gyermekszám és a házasságkötések között fennáll egyfajta, vélhetően a stabilitás érzetéből is adódó kauzalitás. E téren pedig határozott és visszaesésektől mentes emelkedést látunk a támogatások bejelentésétől kezdve, mondhatni, azonnal. Máig tartja magát a közbeszédben az a sztereotípa, hogy a magyar házasságok fele válással végződik. Ez az adat az 1990-es évektől egészen 2014-ig nemhogy valóság volt, de a válások száma 2012-ben akár 67 százalékát is elérte az adott évben kötött házasságoknak. Innentől kezdve viszont a házasságkötések számának radikális és meredek emelkedése, vele együtt pedig a válások számának határozott csökkenése 2020-ra 22 százalékra csökkentette a válások és házasságkötések egymáshoz viszonyított arányát.

¹² 2011: családi adókedvezmények (2012: +2220 gyermek). 2012: Otthonteremtési Program (2014-re: +2821 gyermek), 2015: csok (2016: +1373 gyermek). 2019: Családvédelmi Akcióterv (+3145 gyermek)

¹³ KSH (é. n.): A születések és a termékenység irányzatai és demográfiai jellemzői. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletések_termekenység/index.html

Irodalom

Blitz, Brad 2017: Another Story: What Public Opinion Data Tell Us About Refugee and Humanitarian Policy. *Journal on Migration and Human Security*, 5. évf., 2. sz.

Gallup 2020: *Immigration*. <https://news.gallup.com/poll/1660/immigration.aspx>

Lutz, W. (ed.), Amran G. – Bélanger A. – Conte A. – Gailey N. – Ghio D. – Grapsa E. – Jensen K. – Loichinger E. – Marois G. – Muttarak R. – Potančoková M. – Sabourin P. – Stonawski M. 2019: *Demographic Scenarios for the EU – Migration, Population and Education*, EUR 29739 EN. Luxembourg, Publications Office.

Lutz, Wolfgang – Scherbov, Sergei 2007: The Contribution of Migration to Europe's Demographic Future: Projections for the EU-25 to 2050. *IIASA Interim Report*. Laxenburg, IIASA.

Pew Research Center 2018: *Shifting Public Views on Legal Immigration Into the U.S.* <https://www.pewresearch.org/politics/2018/06/28/shifting-public-views-on-legal-immigration-into-the-u-s/>

Sik, Endre – Simonovits, Bori – Szeidl, Blanka 2016: Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio*, 24. évf., 2. sz.

Statista, 2018: *Share of adults in the United States who are sympathetic to undocumented immigrants in 2018, by age*. <https://www.statista.com/statistics/1079360/us-adults-sympathy-undocumented-immigrants-age/>

YouGov, 2020: *How much sympathy do you have, if any at all, for the migrants who have been crossing the channel from France to England?* <https://yougov.co.uk/topics/politics/survey-results/daily/2020/08/11/f4dc7/1>

KSH (é. n.): A születések és a termékenység irányzatai és demográfiai jellemzői. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletések_termékenység/index.html

Adatbázisok:

Családpolitikai célú kiadások, kedvezmények a 2022. évi központi költségvetésben: <https://www.parlament.hu/irom41/16118/adatok/altindmell/csaladpolitika.pdf>

KSH-adatbázis: A bevándorló külföldi állampolgárok az állampolgárság országa szerint. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0028.html

KSH-adatbázis: A magyar állampolgárságot kapott személyek az előző állampolgárság országa szerint (2000-től). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn007b.html

KSH-adatbázis: Az épített lakások évkezdettől kumulált adatai megye és régió szerint. https://www.ksh.hu/stadat_files/lak/hu/lak0048.html

OECD-adatbázis: Foreign-born population (Külföldön született népesség). <https://data.oecd.org/migration/foreign-born-population.htm#indicator-chart>

Parlament.hu: Családpolitikai célú kiadások, kedvezmények a 2022. évi központi költségvetésben. <https://www.parlament.hu/irom41/16118/ adatok/altindmell/csaladpolitika.pdf>

Századvég-adatfelvételek 2016 és 2019 között: A Századvég Politikai Iskola Alapítvány: „Szakpolitikai kutatással alátámasztott tanácsadási, valamint tanulmánykészítési feladatok elvégzése” c. projekt és kutatássonorozat ötven adatfelvételét tartalmazó SPSS-adatbázisa.

Századvég-adatfelvételek 2020 novemberében: A Századvég Konzorcium: „Kormányzati szakpolitikai tanácsadás (2020–2022)” c. projekt és kutatássonorozat 2020. novemberi adatfelvételét tartalmazó SPSS-adatbázis.

Századvég, Európa Projekt-adatbázis (2020).